

תוכן העניינים

- 11.....הקדמה מאת ראובן מירן
13.....השקפת־העולם של הנאורות הצרפתית מאת דניס שרביט

שער ראשון: האדם הנאור

א. חקר האדם

1. וולטר – "אני מתחיל בחיפוש עצמי"..... 33
2. פֶּל – "אין לך דבר מועד יותר לאשליה מלדמות את הליכותי של אדם מתוך הדעות הכלליות שספג"..... 34
3. דיֶרוו – "יימצאו בני־האדם חרוצים אם בני־חורין יהיו"..... 35
4. ד'אלמבר – "לפטור מכאב"..... 37
5. וולטר – "כדי להכיר את האדם"..... 40
6. דיֶרוו – "בתוככי אותו האדם, הכול נמצא בתהפוכה מתמדת"..... 45

ב. שליחותו של איש הרוח

7. מְרֶסְיָה – "מה נעים לומר בלבך: מילאתי את ייעודי"..... 51
8. מְרֶסְיָה – "המוערך שבסופרים יהיה תמיד מי שיתבע ביתר עוז את הזכויות הבלתי־מעורערות של הצדק והאנושות"..... 52
9. וולטר – "איש ספר איננו מה שמכנים אנין־דעת"..... 55
10. ריֶנורול – "הפוליטיקה היא הכול"..... 56
11. מְרֶסְיָה – "ידיעת בני־האדם והדברים נקנית במועדון יותר מבטובים שבספרים"..... 56
12. שֶמפּוֹר – "פילוסוף מהו?"..... 57

ג. על ההווה, העבר והמדע

13. וולטר – חידוש, חידושים..... 63
14. וּכְנָאָרְג – מאמר על אופיֶן של מאה זו ואחרות..... 64
15. מְרֶסְיָה – "אין כתיבת ההיסטוריה אלא צורה של הגשת עתירות"..... 69
16. פְּרֶנְכ – על טבע המהפכה ועל סיבותיה..... 72
17. מונטסקיֶה – נאום על המניעים הצריכים לעוררנו לשקוד על המדעים..... 77

ד. מידות טובות, מידות רעות

18. רינורול – "עלינו ליצור ולקיים את ההרמוניה שבעולם המוסרי"..... 82
19. דידרו – תאוותן 84
20. דידרו – "בין פגם למידה רעה" 84
21. סן-למבר – "הפאר מוסיף לאושרה של האנושות"..... 85
22. מאָה – "משהושחת האדם על-ידי הפאר"..... 86
23. מונטסקייה – בשבח הכנות 88

שער שני: האחר

א. על החיות

24. ביפון – "עליונות האדם על בעלי-החיים" 97
25. לה מטרי – "הטבע עשאנו נחותים מבעלי-החיים"..... 99
26. וולטר – השמדת החיות 102

ב. על הנשים

27. דידרו – על הנשים 104
28. וולטר – "מדוע כנועות, סליחה?" 109
29. אולמפ דה גוז' – הצהרת זכויות האישה..... 111
30. קונדורסה – על קבלת הנשים את זכויות האזרח 116
31. גיומר – "איני תופס כיצד הבדל מיני יכול ליצור
הבדל בשיוויון הזכויות" 121

ג. על הלבנים, הכושים והצבעוניים

32. דה ז'וקור – "אין בני-אדם וחירותם מושא למסחר!"..... 126
33. רנאל – "מורדים, מפני שאינם רוצים להיות עבדיכם" 127
34. נקר – "מטיפים אנו לאנושיות, וכל שנה אנו הולכים לאסור
באזיקים עשרים אלף מתושבי אפריקה" 128
35. רוֹבֶספּייר – על זכויותיהם הפוליטיות של בני-האדם הצבעוניים 129

ד. על היהודים

36. אָבֶה גֶרְגוּאר – על התחדשותם הגופנית, הנפשית
והמדינית של היהודים 131
37. אָבֶה גֶרְגוּאר – "האספה אוסרת בחומרה להעליב את בני האומה
היהודית, החפצים כולם למצוא בצרפתים את בני מדינתם" 138
38. קלֶרמון-טוֹנֶר – "מן היהודים בתור אומה יש לשלול הכול,
אולם ליהודים כפרטים יש לתת הכול" 140

39. בְּרִטּוּלִיּוֹ – "הבה נשכיח מהם את פשעי אבותינו" 146
 40. רוֹבֶסְפִיִּיר – "נשיב להם את זכויות האדם הנצחיות,
 ששום כוח אנושי אינו רשאי לשלול מהם" 150

שער שלישי: החושך

א. הרודן

41. מאָה – שלשלאות השעבוד 155
 42. האנציקלופדיה – מדכא 158
 43. האנציקלופדיה – ריבונים 159
 44. וּבְנֵאָרְג – רמי המעלה 160

ב. הממון

45. מְרִסְיָה – עשירים 161
 46. מאָה – על המסחר 163

ג. מלחמה ועינויים

47. דה ז'וקור – מלחמה 168
 48. רוֹבֶסְפִיִּיר – "המלחמה היא תמיד משאלתה הראשונה
 של ממשלה חזקה המבקשת להתחזק עוד" 171
 49. דה ז'וקור – חקירה בעינויים 174

ד. הקנאות הדתית והכמורה

50. רוֹסו – "ספר אחד פתוח לכל עין, זה ספר הטבע" 176
 51. בָּל – "האל איננו כול־יכול" 180
 52. סאד – דו־שיח בין כומר לבין אדם גוסס 182
 53. רִינּוֹרוּל – "גורל אלוהים השתנה כגורל בני־האדם" 190
 54. וולטר – "הרי זאת האמונה: ציות גרידא" 191
 55. מיֶרְבּוּ – "אין הדת לאומית יותר מן המצפון" 192
 56. ד'אולֶבֶק – על ההכרח לבדוק את הדת 193
 57. דִידֶרו – "כפירה היא לרצות ולכפות חוקים למצפון" 197
 58. דה ז'וקור – חילול הקודש 200
 59. וולטר – "מה תשיב לאדם המעדיף לציית לאלוהים
 מלציית לבני־אדם" 201

שער רביעי: האור

א. חירות

- 205 60. דה ז'וקור – חירות טבעית.....
- 207 61. טירגו – "שוכחים שהחברה נולדה בשביל הפרטים".....
- 208 62. מורלי – "בני־האדם נולדים במצב של תלות הדדית".....
- 209 63. דה סטאל – על אהבת החירות.....

ב. שוויון

- 215 64. דה ז'וקור – שוויון טבעי.....
- 216 65. רוֹבֶסְפִּייר – "החברה הפוליטית שאנו מכנים בשם אומה".....
- 216 66. בֶּפֶף – "הדמוקרטיה היא ההתחייבות מצד אלה שיש להם יותר
221 221. מדי למלא את כל החסר למי שאין להם די".....

ג. אחווה

- 230 67. ד'אולֶבֶק – "האדם האנושי והצודק באמת נועד להתעניין
230 230. באושרו ובאומללותו של כל יצור בן מינו".....
- 231 68. האנציקלופדיה – שלום.....
- 232 .. 69. וולטר – "אם אסונות המלחמה בלתי־נמנעים הם, אל שנא זה את זה" ..

ד. חופש דעה וסובלנות

- 233 70. מְלֹזֶרב – תזכיר על חופש העיתונות.....
- 243 71. וולטר – "חופש העיתונות הוא יסוד כל החירויות האחרות".....
- 244 72. בֶּל – "כל הערכוביה נובעת לא מסובלנות אלא מאי־סובלנות".....
- 245 73. וולטר – "הדת אין עיקרה גינוני טקס נבובים, אלא סגידה וצדק".....
- 246 74. וולטר – "ייתכנו טקסים רבים, אבל אין אלא מוסר אחד".....
- 249 75. מרמונטל – "כל אדם אחראי לנפשו, לכן עליו
249 249. ועליו בלבד לבוא לידי בחירה".....

ה. צדק, משפט וקניין

- 251 76. וולֶנֶה – שוויון, חירות, קניין.....
- 253 77. דידרו – זכות טבעית.....
- 256 78. וולטר – "לימוד זה של ההסתברויות הוא מדע השופטים".....
- 258 79. דְמוּלֶן – "סלחנות גם היא אמצעי מהפכני".....
- 265 80. האנציקלופדיה – קניין.....

ו. מולדת, עם והגדרה עצמית

81. דה ז'וקור – מולדת 266
82. דה ז'וקור – עם 267
83. מרלן דה דואָה – זכות העמים לקבוע את גורלם כמו יריהם 270

ז. הממשל הטוב

84. וולטר – "להיות בן-חורין ולהיות רק בין שווים,
אלה החיים האמיתיים" 272
85. מאָה – על שטחה של המדינה 274
86. ד'אולבק – נציגים 275
87. מוֹרְלִי – כוחם ותפקידם של השליטים על-פי המשפט הטבעי 281
88. רוֹסוֹ – "יהא לך הכול אם תכשיר אזרחים" 283
89. רוֹבֶספּיֵיר – "מהי המולדת אם לא הארץ שבה
האדם הוא אזרח וחלק של הריבון" 289
90. סן-ז'ז'קט – נאום על חוקת צרפת 292
91. סיאָס – "אין הממשל מפעיל סמכות ממשית
אלא במידה שהוא חוקתי" 302
92. קונסטן – "אנו רואים את המין האנושי מתקדם אל השוויון" 304
93. וולטר – "הציות לסדר הכנסייתי צריך תמיד להיות חופשי ורצוני" 312

ח. תבונה, מהפכה, אמת וקדמה

94. וולטר – בשבח התבונה בהיסטוריה 316
95. דידרו – "חיפוש האמת מפרך הוא" 322
96. רוֹסוֹ – "קרבים אנו למצב של משבר ולמאה של המהפכות" 323
97. רוֹבֶספּיֵיר – "העולם השתנה ועליו עוד להשתנות" 326
98. בִּיפּוֹן – על הזְקָנָה ועל המוות: "לראות את הדברים כמות שהם" 328
99. קונדורסֶה – "עוד יתיקו את גבולות תקוותינו" 330
100. וולטר – "יוצאים אנו מלילה אפל וממתינים לחצי היום" 334

- על המחברים מאת דניס שרביט 335
בין אור לצל: על הדמדומים שבנאורות מאת דניס שרביט 395
לקריאה נוספת 412

הקדמה

מאת

ראובן מירן

בשלהי 1999 העסיקו את השיח הישראלי כמה שאלות עקרוניות בנושאי אזרחות, בעיקר בכל הקשור ליחסי הגומלין בין האזרח למדינה. הרעיונות שהושמעו באותם ימים על אודות מה שפונה אז "מהפכה אזרחית", אשר תביא להפרדת הדת מן המדינה ואולי אף לשוויון מלא בין כל אזרחיה, הלהיטו את הארץ. ואולם מה שהזדקר לעין באותה תקופה – ולא השתנה בהרבה כיום – הוא הבלבול המושגי הרב ששרר בקרב המחנותר. ללא קשר לתפיסה האידיאולוגית, נראה שאנשים משתמשים באותן מילים עצמן כדי להביע השקפות-עולם שונות ואף מנוגדות לחלוטין. והתעוררה השאלה האם אלה המצדדים ב"מהפכה האזרחית" מחד גיסא, והללו שמתנגדים לרעיון שהמדינה תהיה ל"אזרחית" מאידך גיסא, אכן מתכוונים לאותם מושגים עצמם כאשר הם מביעים את דעותיהם? בהעדר מסורת אזרחית-דמוקרטית אמיתית בישראל, אשר תשמש בסיס תרבותי-פוליטי משותף לכל האזרחים, התעוררה אצלי המחשבה שלא יהיה זה מעשה משולל היגיון, ואולי אף יהא זה לתועלת, לאפשר לקורא הישראלי הצצה ולו צנועה לעולם ולתקופה שבהם נולדו ויושמו המושגים שאנו כה מרכיבים להשתמש בהם, ושיש להם נגיעה ישירה לחיינו ולחיי הדורות הבאים אחרינו. שהרי בהעדר ידיעה ברורה ומובחנת לגבי עצם מובנם ומשמעותם של המושגים הבסיסיים – איך תיתכן הסכמה בנושאים העקרוניים? הרעיון המעשי ביותר שעלה בדעתי היה לבחור, לערוך ולתרגם אסופת טקסטים מכוננים רלבנטיים, פרי הגותם של פילוסופים, שלא תורגמו מעולם לעברית ואשר יש בהם כדי להציג תפיסת-עולם אזרחית מלאה, גם אם לא תמיד מושלמת. מרכיב חשוב נוסף בעיני היה לפנות למקום ולתקופה שבהם נעשה ניסיון מעשי – פוליטי ותרבותי – ליישם את העקרונות שלאורם אנו מבקשים או מתנגדים לחיות, הכול כמובן בעין המתבונן.

המקום הטבעי היה צרפת והתקופה היא המאה השמונה-עשרה, הידועה גם כ"מאה של המאורות", או "של הנאורות". העובדה שהמהפכה הצרפתית אף ניסתה ליישם הלכה למעשה את הרעיונות שנולדו במוחם ובלבם של הפילוסופים שקדמו לה העצימה בקרבי את התחושה שלחיה של "נאורות" לא

נס עדיין והיא ממשיכה להזין, לטוב או לרע, את תפיסת־העולם המתייחסת לאזרח, למדינה ולמה שביניהם. בחירת הטקסטים נגזרה אפוא ממחשבה בסיסית זו – למרות הפיתוי הטבעי להרחיב את המעגל לתחומי התרבות והמדעים, שאותם העשירו הוגי הדעות של הנאורות עושר עצום ורב.

מאז הולדת הרעיון ועד להגשמתו חלפו שנים, אך דומני שהצורך באסופת טקסטים זו לא זו בלבד שלא פג, אלא אף גבר והתעצם בחברה שיש בה עד עצם היום הזה "סוגים" שונים של אזרחים, והיא עדיין מתלבטת בכל הקשור לתפיסת־עולמה ביחס למושג האזרחות.

ברצוני להודות מקרב לב למי שהיו בשעתם נספח התרבות ומנהל המכון הצרפתי בתל אביב, מר דניאל לפור ומר ז'אן־פרנסואה שֶׁנֶן, שקיבלו את הרעיון המקורי באהדה רבה. אך יותר מכול אנו חבים תודה לגב' רוזלין דרעי, כיום הנספחת לענייני ספרות והוצאה לאור, שבלי סיועה העיקש, הנבון והמעשי לא היה הספר הזה רואה אור.

תודתי העמוקה נתונה לד"ר דניס שרביט על התרומה המדעית והטקסטית החשובים שבחר בתבונתו המשכילה, ולמתרגמים שירן בק ואבנר להב על שקידתם ומסירותם הרבה. ולבסוף אני אסיר תודה להוצאת כרמל, שנרתמה בהתלהבות לרעיון האסופה הזאת.

יסיקו נא אפוא הקוראים את המסקנות אשר יסיקו – איש איש על־פי השקפתו – באשר למשמעויות המגוונות העולות מן הטקסטים שבחרנו, ובלבד שנכיר את מקורותיהם וראשיתם של הרעיונות שאותם אנו שואפים לממש (או שלהם אנו מתנגדים). רק כך יהיו המושגים בהם אנו כה מרבים להשתמש ברורים ונהירים לכול והדיון יועשר, ימוקד ויקבל את משמעותו האמיתית.

אוקטובר 2006